

RÉTHI SÁNDOR

Magyar–oroszl kereskedelem 1992–1996 között a két ország gazdasági teljesítményének tükrében

---

A magyar–oroszl áruforgalom az 1992–1996-os időszakban 2,4-2,7 milliárd dollár/év között stabilizálódott, de ezzel egyidejűleg felerősödtek a magyar gazdaság számára negatív tendenciák. Exportunk folyamatosan csökkent, miközben importunk évről évre emelkedett. Ennek következtében az áruforgalom egyenlege mára a két ország gazdasági-politikai kapcsolatainak egyik legkomolyabb problémájává vált.

Magyarország kül- és gazdaságpolitikájában a kilencvenes években az euroatlanti integráció került előtérbe, s ezzel párhuzamosan az Európai Unió (EU) tagországai, minde- nek előtt Németország Ausztria, Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia jelentő- sen növelte részesedését külkereskedelmünkben. Oroszország azonban – a földcsuszam- lásszerű változások ellenére – egyik legfontosabb partnerünk maradt.

A cikk röviden utal a magyar gazdaság teljesítményére, majd részletesen foglalkozik az orosz gazdaság állapotával, s ezen belül is a pénzügyi szférában megfigyelhető stabi- lizációs jelekkel. Bemutatja Oroszország külkereskedelmének alakulását, irányait tekint- ve és főbb termékcsoportok szerinti bontásban is. Ezt követően pedig elemzi a magyar- orosz termékforgalom tendenciáit az elmúlt öt-hét évben.

Az adatok ismertetése után a cikk sorra veszi azokat a tipikus hibákat, amelyek végül is pozícióink számottevő gyengüléséhez vezettek az orosz piacon. Kitér az állam szerepé- re az utóbbi évek történéseiben, értékeli a magyar gazdaság – vagyis a cégek és intézmé- nyek – teljesítményét az orosz piacon, a konkurenciával összehasonlítva. Az elemzés lezárásaként azt mutatja be, hogy a magyar–oroszl áruforgalomban képződött hiány mi- lyen hatással van a magyar fizetési mérleg deficitjére.

A magyar gazdaság teljesítménye

Tekintettel arra, hogy a magyar gazdaságra vonatkozó adatok közismertek, ehelyütt csu- pán röviden utalok azokra a körülményekre, amelyek hatással voltak, vagy lehetnek vol- na a magyar–oroszl áruforgalom alakulására (is). Az alábbiakban az ipari termelés (1. táblázat), valamint a külkereskedelem főbb adatait (2. táblázat) mutatom be.

A tendenciák jól kirajzolódnak: az ipari termelés 1993-tól nő, 1992–1996 között bővü- lése 21,4 százalékot tett ki. A belföldi értékesítés 1995–1996-ban csökkent (a Bokros- csomag következményeként), míg az export 1993–1996 között dinamikusán fejlődött.

A magyar mezőgazdaság termelése 1989–1993 között mintegy harminc százalékkal csökkent. Ez a folyamat 1994-ben megállt, s 1995–1996-ban szerény mértékű (két-, illetve ötszázalékos) növekedést regisztráltak.

1. táblázat
Ipari folyamatok

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996
A termelés volumene (előző év = 100)	81,7	90,3	104,0	109,6	104,6	102,3
Termelés az 1992. év havi átlagában		100,0	104,0	113,5	118,7	121,4
Összes értékesítés (előző év = 100)	81,7	93,1	102,9	109,3	103,8	103,1
belföldi értékesítés (előző év = 100)	82,6	93,4	103,7	106,0	98,4	98,8
exportértékesítés (előző év = 100)	76,3	96,6	100,2	120,6	118,8	113,5
Egy foglalkoztatottra jutó bruttó termelés (előző év = 100)	93,7	95,3	113,4	115,7	111,5	108,6
Jogi személyiségű ipari szervezetek száma	11 995	14 141	17 170	19 583	21 735	37 367

Forrás: IKIM [1997].

A külkereskedelmi áruforgalom az elmúlt hét évben folyamatosan növekedett, s ezen belül a kivitel – az 1993-as visszaeséstől eltekintve – dinamikusabban bővült. Magyarország Oroszországot kivéve valamennyi fontos partnerével növelte áruforgalmát, s eközben általában javította a forgalom egyenlegét is.

2. táblázat
Külkereskedelmi áruforgalmunk főbb partnereinkkel
(millió dollár)

Ország	1993		1994		1995		1996	
	export	import	export	import	export	import	export	import
Németország	2 376	2 713	3 018	3 403	3 678	3 628	3 815	3 820
Ausztria	900	1 164	1 466	1 748	1 303	1 664	1 395	1 536
Olaszország	714	905	750	1 017	1 096	1 220	1 055	1 312
Oroszország	945	2 399	807	1 746	823	1 840	777	2 021
Franciaország	308	379	417	497	518	611	486	687
Nagy-Britannia	203	317	320	390	391	476	383	529
Magyar külkereskedelem összesen	8 807	12 400	10 588	14 449	12 867	15 466	13 144	16 209

Forrás: Kopint-Datorg [1994], [1995], [1996], [1997] (a továbbiakban: magyar vámstatisztikai adatok).

Oroszország a magyar importlistán stabilan őrzi második helyét, kiviteli célországaink között azonban az 1993. évi második, majd az 1994. évi harmadik helyről 1995–1996-ra a negyedik helyre csúszott. A folyamatosan romló magyar pozíciót jól mutatja, hogy 1996-ban a magyar–oroszi forgalomban képződött hiány meghaladta a főbb partnereinkkel, Németországgal, Ausztriával, Olaszországgal, Franciaországgal és Nagy-Britanniával szemben keletkezett deficit halmozott összegét.

A magyar gazdaság teljesítményének főbb adatai egyértelműen jelzik, hogy mind az ipari, mind a mezőgazdasági termelés a kilencvenes évek elején, egészen 1993-ig csökkent, majd ezt követően növekedés kezdődött. Ettől némiképp független volt a magyar külkereskedelem teljesítménye. Külkereskedelmi áruforgalmunk a kilencvenes évek folyamán végig dinamikusan emelkedett, ez alól csupán az export 1993-as csökkenése jelent kivételt. Ebből az következik, hogy *az Oroszországba irányuló export legalább szerény növelését vagy szinten tartását (különösen az elmúlt három évben), a magyar gazdaság teljesítménye lehetővé tette volna.*

Az orosz gazdaság főbb jellemzői

A Szovjetunió szétesését követően, 1992. január elején Oroszországban radikális reformok kezdődtek. A rendszerváltó gazdasági program fő elemei: a gazdaság egészének liberalizálása, a privatizáció, a demilitarizáció és a demonopolizáció. A szinte puccsszerűen bevezetett sokterápia első lépéseként felszabadították az árakat, egyetlen tollvonással eltörölték a centralizált gazdasági rendszer legfőbb intézményét a tervhivatalt, megszüntették a központi ellátó hivatalt, elvesztették szerepüket a közvetlen lakossági ellátásban addig domináló nagyhatalmú (igaz már hónapok óta üresen tátongó) bázisok, megszűnt az iparvállalatok központi anyagkiutalása, a késztermékek felvásárlása és elosztása.

1992–1996 között a gazdaság liberalizálásával teljesen *megváltozott a külkereskedelem szabályozása is*; a vállalatok alanyi jogon külkereskedhetnek. A központi, nem tarifális szabályozásról átálltak a tarifális szabályozásra, megszűnt a speciális exportőr külkereskedelmi vállalatok rendszere (1995 márciusában), fokozatosan leépítették a központi állami exportot és importot.

Az elmúlt öt év gazdasági eredményei magától értetődő módon ellentmondásosak. A reálgazdaság mutatói a hivatalos statisztika alapján nem adnak okot túlzott optimizmusra: a nemzeti jövedelem, az ipari és a mezőgazdasági termelés, valamint a beruházások alakulása a gazdasági teljesítmény drasztikus csökkenését jelzi.

A 3. táblázat kedvezőtlen adatai azonban önmagukban nem adnak pontos képet a valóságról. Három korrekciós tényezőt mindenképp figyelembe kell venni. Az 1991. év bázisadatainak hitelessége egyrészt erősen vitatható, másrészt a későbbi évek mutatói nem tartalmazzák a kis- és középvállalkozók teljesítményének jó részét. Harmadrészt kétségbenvonhatatlan, hogy GDP és az ipari termelés zuhanását nem elhanyagolható mértékben a hadiipari megrendelések és a szovjet rendszerre oly jellemző, társadalmi hasznosságát tekintve szinte értéktelen, öncélú termelőeszköz-előállítás csökkenése okozta. Ugyanakkor a beruházások visszaesésén belül immáron harmadik éve valóságos magánlakás-építési boom tapasztalható: a növekedés évi harminc százalék. Az utóbbi években megtöbbszöröződött és megújult a nagyvárosok gépkocsiparkja is.

A külkereskedelem, dinamikusan bővülő import mellett, évről évre nagyobb többletet elérve, a gazdaság lokomotívjaként működik. Az orosz vámstatisztika adatai 1996-ban az import stagnálását, sőt csekély mértékű visszaesését jelzik. Mértékadó szakértői vélemények szerint azonban csupán arról van szó, hogy a növekvő vámterhek miatt a behozatal egy része átterelődött a magánimport csatornáiba. Az állam hallgatólagosan támogatja ezt a folyamatot: többszöri csökkentés után még mindig ezer dollár számlaértékű áru hozható be vámmentesen, tetszőleges alkalommal évente. Ennek hátterében az áll, hogy egyrészt a magánimport és az így behozott áruk értékesítése több millió embernek ad munkát, másrészt pedig az adózatlanul forgalomba kerülő, szerényebb minőségű áruk a kis jövedelmű rétegek számára is elérhetőek. Az Állami Vámbizottság becslése szerint a

3. táblázat
A főbb gazdasági folyamatok alakulása Oroszországban
(az előző év százalékában)

Megnevezés	1992	1993	1994	1995	1996
GDP	85,5	91,3	87,3	95,8	94
Ipari termelés	82,0	85,9	79,1	96,7	95,0
Mezőgazdasági termelés	91,0	96,0	88,0	92,0	93,0
Beruházások	60,0	88,0	76,0	90,0	82,0
Export (millió dollár)	42 976,3	44 297,6	42 243,0	77 579,0	87 008,1
Import (millió dollár)	36 983,9	26 806,7	38 649,6	46 590,0	45 438,7

Forrás: Goszkomsztat RF [1993a], [1993b], [1994a], [1994b], [1995a], [1995b], [1996a], [1996b], [1997a], [1997b].

magánimporttal korrigált adatok szerint Oroszország 1995. évi behozatala mintegy 55, míg 1996. évi importja közel hatvanmilliárd dollár volt.

A vizsgált időszakban a rubel dollárral szembeni nominális leértékelődése jelentősen elmaradt a fogyasztói árak emelkedésétől (lásd később a 6. táblázat első két sorát). A rubel reálfelértékelődése 1991–1995 között rendkívüli mértékben kedvezett az importnak. Ezzel együtt azonban a közgazdasági szabályozás számos, az importot gátló elemet is tartalmazott. Az 1992. január–júliusban vámmentes importot mára 14–15 százalékos átlagos nominális vámszint váltotta fel. Az általános forgalmi adót (áfa) kiterjesztették az importra is, s folyamatosan bővítették az áfa-köteles importtermékek körét. A minőség-tanúsítási, szabványügyi, közegészségügyi, állategészségügyi követelmények szigorítása folyamatosan drágította az importot. Emellett következetesen szigorították a valutaellenőrzés rendszerét. Az import feltételei összességében 1991–1995 között kisebb-nagyobb vargabetűkkel folyamatosan javultak, de 1996-ra ez a folyamat megfordult, amit 1996. negyedik negyedévének importadatai már jeleznek.

Az orosz export áruösszetétele az évtizedes „tradíciókhoz” hasonlóan alakult az elmúlt években is: energiahordozók, alapanyagok és félkész termékek teszik ki az orosz kivitel zömét, míg a gépek és berendezések exportja nem éri el az összkivitel öt százalékát sem. A 4. táblázat szemléletesen bizonyítja, hogy az orosz kivitelben döntő többségében a magyar import számára elsődlegesen fontos cikkek (energiahordozók, alumíniumipari félkész termékek, vas- és acélárúk) dominálnak.

Az orosz import áruszerkezetének adatai (lásd 5. táblázat) két különösen figyelemre-méltó jelenséget mutatnak. Minden ellenkező híreszteléssel és az orosz sajtóban megjelenő populista kommentárral szemben, a beruházási javak szerepelnek legnagyobb részarányal a behozatalban. Ez fontos előfeltétele a reálgazdaság közeli talpra állásának. Az orosz behozatalban, beleértve a fogyasztási cikkeket is, azok a termékcsoportok állnak az élen, amelyek a tradicionális KGST-kereskedelmet is jellemezték, illetve, amelyek részben a mai magyar exportkínálatban is fontos szerepet játszanak (közlekedési eszközök, gyógyszerek, élelmiszer-ipari és mezőgazdasági cikkek, ruha, cipő stb.).

Az orosz gazdasági és politikai vezetés 1994–1996-ban *rendkívüli erőfeszítéseket tett a pénzügyi stabilizáció érdekében*. Csak címszavakban utalva a legfontosabb intézkedésekre: reálértékben lényegesen csökkentették a költségvetési támogatások mértékét; számottevően, a GDP 10–12 százalékáról négy százaléka alá csökkentették a költségvetési hiányt, és gyökeresen megváltoztatták annak finanszírozási módját. A deficitet alapvetően a belső pénzügyi piacról, állami értékpapírok kibocsátásával, illetve a nemzetközi pénzügyi szervezetektől és befektetőktől felvett hitelekkel fedezték (a külföldiek megjelenhettek az

4. táblázat
Az orosz export áruszerkezete
(millió dollár)

Megnevezés	1994	1995	1996
Földgáz	11 755,0	13 382,0	15 772,2
Kőolaj	11 513,0	12 297,0	15 666,0
Kőolajszármazékok	4 155,7	4 108,3	7 409,3
Vas és acéltermékek	4 421,0	7 214,3	6 676,4
Gépek, berendezések, közlekedési eszközök	4 867,3	4 635,2	3 929,8
Alumíniumipari félkész termékek	2 384,9	3 350,6	1 217,2
Nikkel	680,3	1 233,9	1 217,2
Fagyasztott halak	1 329,6	1 023,8	1 138,3
Réz	925,1	1 173,5	1 135,2
Kőszén	752,4	1 001,2	1 011,1
Rönkfa	765,3	1 032,1	939,7
Műtrágya	1 211,3	1 688,2	804,2
Cellulóz	391,6	1 009,6	452,3
Újságpapír	198,6	580,5	440,9
Egyéb termékek	19 559,9	22 853,4	29 198,3
Összesen	65 531,0	77 342,0	87 008,1

Forrás: Goszkomsztat RF [1993b], [1994b], [1995b], [1996b], [1997b] (a továbbiakban: OF Állami Statisztikai Bizottság évkönyvei).

5. táblázat
Az orosz import áruszerkezete
(millió dollár)

Megnevezés	1994	1995	1996
Gépek, berendezések, közlekedési eszközök	13 619,8	15 484,3	14 533,9
Cukor	661,0	1 275,1	1 271,5
Gyógyszerek	1 022,0	963,9	1 128,2
Fagyasztott hús	621,3	1 049,7	1 109,3
Alkoholos és alkoholmentes italok	1 188,8	2 080,2	1 055,6
Acélcsövek	706,4	717,5	918,5
Gabona	448,8	335,4	712,5
Baromfitermékek	446,1	705,6	508,4
Ruházati cikkek	992,0	605,5	395,9
Cigaretta	342,9	483,4	390,6
Vaj	189,0	460,0	240,2
Tea	260,4	300,6	202,4
Citrusfélék	369,1	247,1	196,4
Növényi olaj	71,0	267,4	145,2
Egyéb termékek	16 434,8	20 377,7	22 630,4
Összesen	38 650,0	46 401,0	45 438,7

Forrás: OF Állami Statisztikai Bizottság évkönyvei.

oroszk kincstárjegypiacon). Megszilárdították az Oroszkországi Föderáció (OF) jegybankjának a hitel- és pénzügyi folyamatok szabályozásában betöltött szerepét. A központi költségvetésből csak korlátozottan, s akkor is csak piaci kamatok vagy az központi bank refinanszírozási kamatlába mellett finanszírozták a gazdasági ágazatokat. Megszüntették a hitelkamat-kompensációt, s jelentősen korlátozták a korábban nyújtott kormányzati hitelek átütemezését, illetve az adósságok leírását. Megszüntették a központi hitelelosztást, s szigorították a bankalapítás feltételeit.

A pénzügyi stabilizációs politika viszonylag rövid idő alatt jelentős eredményt hozott. Sikerült megfékezni az inflációt és számottevően lelassítani a rubel dollárhoz mért leértékelődését. A külső adósság nem nőtt kezelhetetlen mértékben (6. táblázat). Oroszkország csatlakozott az IMF VIII. cikkelyéhez, a rubel konvertibilissé vált. A refinanszírozási kamatlábat 160 százalékról – több lépésben – 26 százalékra mérsékelhették (1997. júniusi adat), s csökkentették a bankok kötelező tartalékolási rátáját is.

6. táblázat

A fogyasztói árak, árfolyam és a külső adósság alakulása

Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Fogyasztói árindex* (előző év = 100)	260	2608	940	315	231	122	n. a.
Rubel/dollár árfolyam**	...	200	476	1250	3496	4640	5560
Külső adósságállomány*** (milliárd dollár)	95,3	105,4	110,4	119,8	129,4	n. a.	n. a.

* Decembéri adatok.

** Január 1-jén.

*** A tárgyév elején.

Forrás: Goszkomsztat RF [1993a], [1994a], [1995a], [1996a], [1997a], bankközi devizatözsde közleményei.

A nemzetközi szervezetek és a külföldi pénzpiac rövid időn belül pozitívan reagált a kedvező fejleményekre. Az orosz kormány 1995-ben mintegy négy milliárd dollár értékű egyéves, míg 1996-ban szinte példátlan nagyságú, több mint tíz milliárd dollár értékű hároméves hitelmegállapodást kötött az IMF-fel. A mértékadó nemzetközi hitelműnősítők – a pozitív elmozdulásokat értékelve – Oroszkországnak 1996 őszén a már elfogadható BB-értékelést adták. A külföldi közvetlen beruházások összege az előzetes adatok szerint 1996-ban 4,5-5 milliárd dollár körül alakult, ami az ország méreteihez és tőkeszükségletéhez képest elenyésző, ugyanakkor a kelet-európai régióban nominálisan már jelentős összegnek tekinthető. A külföldiek 1996 augusztusa és november között, a liberálisabb szabályozásnak köszönhetően, 3,4 milliárd dollár értékben vásároltak orosz diszkontkincstárjegyeket. 1996 novemberében a világ pénzpiacain egyetlen nap alatt lejegyeztek egymilliárd dollár értékű orosz eurokötvényt. A kötvények kondíciói megegyeznek a Mexikó és Brazília által elért feltételekkel, és jobbak, mint a román kötvények feltételei.

Összefoglalva tehát az orosz gazdaság állapotát, megállapítható, hogy a reálgazdaság válsága, a GDP, az ipari és a mezőgazdasági termelés, valamint a beruházások csökkenése folytatódik, bár nyilvánvalóan nem olyan mértékben, mint amit a hivatalos statisztika számadatai jeleznek. A pénzügyi stabilizáció terén viszont jelentős eredmények születtek. A külkereskedelem szervezete és működési rendje gyökeresen átalakult, a külkereskedelmet liberalizálták. Oroszkország importfüggősége felerősödött, az orosz import 1992–

1996 között közel a duplájára nőtt. A mai magyar exportkínálat áruösszetétele jelentős részben megfelel az orosz importpalettának.

A fejezet zárásaként – a posztszovjet térség viszonyainak érzékeltetése céljából – bemutatjuk a FÁK-államok 1995–1996. évi főbb gazdasági mutatóit (7. táblázat).

7. táblázat

A FÁK-államok gazdasági mutatói 1995–1996
(a megelőző év százalékában)

Ország	GDP		Ipari termelés		Mezőgazdasági termelés		Beruházás		Havi átlagos infláció	
	1995	1996	1995	1996	1995	1996	1995	1996	1995	1996
Azerbajdzsán	83	101	83	94	95	106	57	180	5,2	0,5
Fehéroroszország	90	101	88	103	95	100	59	92	10,8	3,0
Grúzia	102	110	91	103	110	110	103	110	4,8	1,4
Kazahsztán	91	101	92	101	73	103	63	65	4,0	2,1
Kirgizisztán	94	105	82	111	98	102	182	130	2,3	2,2
Moldova	97	97	94	100	100	95	83	85	1,8	1,3
Oroszország	96	95	97	96	92	97	90	82	7,2	1,7
Örményország	107	106	102	102	105	109	..	103	2,4	0,1
Tadzsikisztán	88	80	95	80	72	85	75	..	3,1	2,5
Türkmenisztán	90	100	93	120	90	90	..	..	22,0	15,0
Üzbegisztán	99	102	100	106	97	100	104	100	6,6	3,0
Ukrajna	88	93	88	96	96	90	65	85	9,0	3,3

Forrás: Garmas [1996].

Az elmúlt két év adatai bizonyítják, hogy az olykor igencsak eltérő adottságú országok szinte azonos pályán haladnak, s a gazdasági stabilizációért folytatott küzdelemben elért eredményeik sem térnek el szignifikánsan egymástól.

A magyar–orosz forgalom számszerű adatai

Mielőtt rátérnénk a magyar–orosz árucserére részletesebb taglalására, érdemes egy pillantást vetni a szovjet utódállamokkal 1992–1996 között folytatott kereskedelemre, amelyet a 8. táblázat mutat be.

A táblázatból kitűnik, hogy a FÁK-országokkal folytatott külkereskedelmi forgalmunkban Oroszország közel nyolcvanszázalékos részesedéssel továbbra is domináns szerepet játszik. A Szovjetunió felbomlását követően a térségbe irányuló magyar export 1,17 és 1,42 milliárd dollár között hektikusan ingadozott, míg importunk a jelzett időszakban egyenletesen nőtt. (A megállapítás igaz 1993-ra is, mivel az akkori kiugró importnövekedést adósságtörlesztési szállítás okozta.) A jelzett időszakban a magyar exportban az Oroszországba irányuló kivitel folyamatosan csökkent, a térség többi országába jelentős kilengésekkel, de valamelyest növekedett. Az Oroszországi Föderáción kívüli jelentősebb partnereinknél az ingadozás különösen szembetűnő. A balti államok mind nagyobb felvevőpiacai a magyar termékeknek, a térség országainak közel fele azonban gyakorlatilag elhanyagolható szerepet játszik a magyar kivitelben.

A magyar importban tovább erősödött Oroszország dominanciája, s a rendkívül rossz makrogazdasági eredményeket produkáló Ukrajna is folyamatosan növelte magyarorszá-

8. táblázat
Magyarország külkereskedelme a FÁK- és balti államokkal

Cél-, illetve származási ország	1992	1993	1994	1995	1996
<i>Magyar export</i>					
Azerbajdzsán	2,5	2,0	2,7	4,1	2,4
Észtország	1,5	4,1	5,7	11,1	17,9
Fehéroroszország	30,0	37,7	39,3	78,9	43,0
Grúzia	0,5	0,4	1,1	2,6	8,2
Kazahsztán	9,6	36,6	24,2	23,5	32,2
Kirgizsztán	0,1	1,9	1,4	1,6	3,2
Lettország	1,3	5,3	13,8	15,1	23,0
Litvánia	3,0	110,3	24,6	39,8	60,6
Moldova	1,3	7,9	9,8	22,4	21,0
Oroszország	1133,4	945,0	807,0	822,8	776,6
Örményország	0,2	1,1	1,1	1,3	4,2
Tadzsikisztán	0,6	1,9	0,2	1,3	6,6
Türkmenisztán	3,8	13,1	2,3	2,3	1,4
Ukrajna	199,1	159,3	184,7	317,5	219,8
Üzbegisztán	17,5	27,6	50,4	71,4	19,8
Összesen	1404,0	1354,2	1168,3	1415,9	1239,9
<i>Magyar import</i>					
Azerbajdzsán	1,3	0,2	0,3	0,1	0,0
Észtország	0,5	2,7	1,7	2,8	1,1
Fehéroroszország	14,3	16,2	42,6	33,0	35,9
Grúzia	1,5	0,7	0,7	0,1	0,0
Kazahsztán	13,2	27,9	30,6	12,4	12,1
Kirgizsztán	0,0	0,0	0,1	0,0	0,4
Lettország	1,3	5,8	5,5	2,8	2,3
Litvánia	2,5	111,3	15,9	10,1	8,3
Moldova	1,0	5,0	4,5	8,6	3,6
Oroszország*	1674,0	2399,3	1745,8	1839,8	2020,5
Örményország	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tadzsikisztán	0,0	1,3	1,6	6,1	3,8
Türkmenisztán	0,5	5,3	0,4	0,5	0,7
Ukrajna	154,9	141,4	219,3	346,8	292,1
Üzbegisztán	2,2	16,9	17,8	21,2	24,6
Összesen*	1863,1	2732,5	2086,9	2284,3	2405,5

* A jamburgi gázszállításokat és az adósságtörlesztésként szállított árukat beszámítva.

Forrás: magyar vámstatisztikai adatok.

gi exportját 1992–1995 között (az 1996. évi visszaesés nem tekinthető számottevőnek). A térség országainak nagy része alig, míg néhány ázsiai utódállam egyáltalán nem exportál Magyarországra.

A posztszovjet térséggel folytatott árucserében továbbra is domináns szerepet betöltő Oroszországgal külkereskedelmünk a 9. táblázatban foglaltak szerint alakult. Az adatok szemléletesen jelzik a kedvezőtlen tendenciát: növekvő import mellett folyamatosan csökken a magyar kivitel. A magyar export csökkenésére az orosz felvevőpiac bővülése mellett került sor. Az orosz import folyamatosan növekedett: 1992-ben mintegy 37, 1996-ban

pedig a tetemes magánimporttal együtt már durván hatvan milliárd dollárt tett ki. *Az orosz behozatal közel megkétszereződésével valamennyi meghatározó nyugati vetélytársunk élni tudott* (lásd a később a 14. táblázatot). A kivitel és a behozatal ellentétes tendenciái folytán természetesen egyre nő az Oroszországgal folytatott árucserénk mérleghiánya. Ez a deficit, mint a cikk végén látni fogjuk, egyre nagyobb hatással van a teljes magyar fizetési mérleg hiányára.

Az Oroszországba irányuló magyar export szerkezete (10. táblázat) a KGST-időkhöz képest jelentősen megváltozott. Kivitelünk fokozatosan eltolódott a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari cikkek felé, ezen belül is túlsúlyba kerültek a feldolgozott élelmiszer-ipari termékek. A magyar import összetétele szintén módosult, de a változások kevésbé jelentősek: az energiahordozók dominanciája tovább erősödött, míg gépipari behozatalunk az utóbbi években minimálisra csökkent. (Meg kell jegyezni, hogy az 1995–1996-ban tapasztalható strukturális átrendeződés csupán a számbavételi szabályok módosulásának következménye).

A kivitelünkben nagyobb súlyt képviselő termékek (11. táblázat) – mint említettük – jelentős részben megegyeznek az orosz importban komolyabb részaránytal szereplő árucikkkel. Az adott termékkörbe tartozó árucikkek összességének kivitele immáron harmadik éve stagnál, illetve egy relatív szűk sávon belül ingadozik. A használt személygépkocsik kivitele lecsökkent, viszont a hús és húskészítmények, illetve a szárasztészták kivitele növekedett. A forgalmi adatok jelzik, hogy az egyes termékféleségek exportja rendkívül ingadozó. A gyógyszereken kívül minden más volumenhordozó exporttermékünk kivitele évről évre hektikusan változik. A jelenség oka egyértelmű: a magyar cégek egyre kevésbé tudnak alkalmazkodni az orosz piacon honos fizetési, szállítási, értékesítési feltételekhez. A problémáról a következők alfejezetben szólnunk részletesebben.

A magyar import áruösszetétele 1992 óta gyakorlatilag nem módosult, az energiahordozók, az alapanyagok és a félkész termékek dominálnak (12. táblázat). A regisztrált változások csupán konjunkturális jellegűek: nőttek az energiahordozó-árak, az orosz személygépkocsi-export nyereségessége csökkent, a személygépkocsik magyar felvevőpiaca beszűkült, s 1996-ban valószínűleg kevesebb atomerőművi fűtőelemre volt szükség, mint 1994–1995-ben.

9 táblázat

Magyar–orosz kereskedelmi forgalom, 1989–1996
(millió dollár)

Év	Magyar export	Magyar import
1989*	4655,0	4123,6
(millió transzferábilis rubel)	233,9	33,3
1990*	3821,7	3168,0
(millió transzferábilis rubel)	236,8	277,4
1991*	1362,1	1731,5
1992	1133,4	1674,0
1993	945,0	2399,3 **
1994	807,0	1745,8 **
1995	822,8	1839,8 **
1996	776,6	2020,5 **

* A volt Szovjetunióra vonatkozó adat.

** A Jamburgi Egyezmény keretében és az adósságtörlesztésként szállított árukat beszámítva.

Forrás: KSH [1990], [1991], magyar vámstatisztikai adatok.

10. táblázat

A magyar–oroszl külkereskedelem struktúrája (százalék)

Év	Energia- hordozók, villamos energia	Alkatrészek, félkész termékek, anyagok	Gépek, szállító- eszközök, egyéb beruházási javak	Fogyasztási cikkek	Élel- miszer- ipari anyagok, élőállatok, élelmiszer	Összesen
Magyar export						
1989*	0,2	20,6	42,8	16,2	20,2	100,0
1990*	0,1	17,6	39,2	18,3	24,8	100,0
1991*	0,0	28,1	24,0	10,8	37,1	100,0
1992	0,06	23,6	17,0	10,6	48,8	100,0
1993	0,05	23,1	29,4	17,9	29,5	100,0
1994	–	15,8	15,9	27,0	41,3	100,0
1995**	0,4	3,7	24,9	23,9	47,1	100,0
1996**	0,6	3,7	25,3	30,4	40,4	100,0
Magyar import						
1989*	45,0	37,2	10,2	6,2	1,4	100,0
1990*	48,5	35,5	7,9	5,5	2,6	100,0
1991*	66,3	25,6	3,1	3,3	1,7	100,0
1992	76,6	15,4	5,0	2,4	0,6	100,0
1993	74,5	15,3	3,9	6,2	0,1	100,0
1994	64,2	20,2	8,4	7,0	0,2	100,0
1995**	63,6	5,9	8,1	22,3	0,1	100,0
1996**	74,7	5,3	2,4	17,5	0,1	100,0

* A volt Szovjetunióra vonatkozó adat.

** A jelzett évekre a táblázat oszlopainak elnevezése a megfelelő sorrendben: energiahordozók; nyersanyagok; gépek, gépi berendezések; feldolgozott termékek; élelmiszerek, italok, dohányárúk.

Forrás: KSH [1990], [1991], magyar vámstatisztikai adatok.

11. táblázat

Oroszlországi exportunk főbb összetevői, 1994–1996 (millió dollár)

Megnevezés	1994	1995	1996
Teljes magyar export	807,0	822,8	776,6
Élelmiszer-készítmények, italok	251,2	259,4	247,0
növényi eredetű feldolgozott élelmiszerek	144,3	131,8	132,0
szeszes és szeszesmentes italok	67,8	54,7	84,1
hús, húskészítmények	16,7	30,0	31,9
száraztészta	8,2	15,2	20,1
Vegyipari termékek	126,4	118,8	141,0
gyógyszerek	101,4	91,4	105,1
tímföld	2,5	12,2	17,1
Járművek és részegységek	160,5	128,2	125,1
autóbusz	61,4	57,6	71,7
személygépkocsi	72,5	47,3	20,8
gépjármű-fődarabok	16,3	20,5	19,5

11. táblázat folytatása

Megnevezés	1994	1995	1996
Gépek és mechanikus berendezések	93,4	71,1	70,2
Élőállat, állati termékek sertéshús	14,2 –	20,9 –	51,1 26,1
Műanyagok, gumiárúk	13,6	24,1	35,0
Papíripari alapanyagok, késztermékek	6,3	8,2	18,6
Textilipari anyagok és textilárúk ruházati cikkek, kötöttárúk	9,8 9,0	15,5 14,4	10,9 8,6
Zsírok, olajok	9,4	16,7	8,4
Lábbeli és divatkellék	6,4	6,0	10,2
Növényi termékek gyümölcs gabonafélék	62,8 22,9 35,8	108,0 7,1 70,0	6,5 5,3 0,7

Forrás: magyar vámstatisztikai adatok.

12. táblázat

Oroszországból származó importunk főbb összetevői, 1994–1996
(millió dollár)

Megnevezés	1994	1995	1996
Teljes magyar import	1745,9	1839,8	2020,5
Ásványi termékek kőolaj földgáz kőolaj- és földgázszármazékok	1156,0 569,0 483,7 60,7	1205,1 638,4 489,5 35,7	1548,3 740,2 719,4 40,3
Nem nemesfémek és ezekből készült áruk nyersalumínium, ötvözetlen	179,1 151,3	303,7 243,4	239,7 205,6
Vegyipari vagy rokontermékek műtrágyák ciklikus szénhidrogének	53,4 12,0 6,1	73,8 18,0 18,2	67,5 35,0 8,6
Járművek és részegységek személygépkocsi harckocsi	147,4 115,4 –	56,7 44,0 –	34,8 9,2 11,2
Műanyagok, gumiárúk	24,8	35,3	34,5
Papíripari alapanyagok, késztermékek	22,6	30,0	33,4
Gépek és mechanikus berendezések atomreaktorok friss fűtőelemei	63,4 51,8	91,8 74,7	24,5 13,1
Fa, faipari termékek és faszén gömbfa és fenyőfűrészáru	15,8 14,6	26,0 24,1	21,4 19,6
Fegyver és lőszer	60,7	0,1	0,04

Forrás: magyar vámstatisztikai adatok.

Az orosz kivitel alakulását országok szerinti bontásban a 13. táblázat mutatja. Ebből a következő főbb tendenciák rajzolódnak ki. Az orosz export a meghatározó relációk többségébe egyenletesen nő. A FAK-országok esetében azonban ez ellentmondásos folyamat, hiszen a kifizetetlen energiaszállítások miatt valójában nagy összegű kényszerhitelezésről van szó. A Magyarországra irányuló szállítások bővülése arányban van a teljes orosz expotnövekedéssel. A viszonylati statisztika bizonyos adatait fenntartásokkal kell kezelni: feltehetően a Brit Virgin-szigetek, Írország és Svájc esetében nagyobbreszt nem rendeltetési, hanem szerződő országról van szó.

13. táblázat
Oroszország exportja a fő relációkba 1992–1996-ban
(az 1996. évi adatok alapján rangsorolva)
(millió dollár)

Rang-sor	Ország	1992	1993	1994	1995	1996
Összesen		42 976,3	44 297,6	63 243,0	77 579,0	87 008,1
1.	Ukrajna	n. a.	n. a.	6 700,0	6 898,0	7 610,3
2.	Németország	5 950,2	5 074,4	5 355,0	6 078,6	6 727,1
3.	Egyesült Államok	7 62,2	1 997,0	3 372,5	4 330,0	4 772,2
4.	Kína	2 864,4	3 067,8	2 833,8	3 376,5	4 707,5
5.	Svájc	869,1	1 608,6	3 686,4	3 552,9	3 677,6
6.	Hollandia	2 304,6	979,1	2 347,7	3 182,9	3 322,0
7.	Fehéroroszország	n. a.	n. a.	3 102,6	2 939,9	3 250,4
8.	Nagy-Britannia	2 324,7	3 353,4	3 688,2	3 102,8	3 196,1
9.	Japán	1 702,4	2 005,1	2 244,6	3 172,8	2 892,7
10.	Írország	37,4	604,9	1 237,5	2 551,5	2 891,3
11.	Olaszország	2 962,6	2 629,2	2 769,7	3 292,1	2 623,4
12.	Finnország	1 596,1	1 364,1	1 949,6	2 376,9	2 588,7
13.	Kazahsztán	n. a.	n. a.	2 198,4	2 656,1	2 552,4
14.	Lengyelország	1 666,8	1 311,1	1 129,4	1 604,9	2 130,1
15.	Magyarország magyar adatok szerint	1 610,8 1 674,0	2 098,2 2 399,3	1 179,1 1 745,8	1 608,8 1 839,8	1 755,2 2 020,5
16.	Csehország	2 598,2*	1 378,5	1 367,1	2 073,0	1 747,5
17.	Törökország	661,4	1 078,4	1 002,1	1 632,2	1 678,6
18.	Brit Virgin-szigetek	2,3	n. a.	2 68,8	1 361,8	1 605,6
19.	Franciaország	1 999,6	1 556,4	1 237,7	1 515,7	1 596,6
20.	Belgium	904,5	1057,0	1379,7	1507,1	1318,1

* Csehszlovákia adata.

Forrás: OF Állami Statisztikai Bizottság évkönyvei, magyar vámstatisztikai adatok.

Az orosz behozatal források szerinti alakulását a 14. táblázat mutatja. A témánk szempontjából fontosabb tendenciák itt a következők. Az import trendje általában növekvő, de a számok erős ingadozást mutatnak. Oroszország főbb partnerei (az első húsz ország) közül egyedül Magyarország esetében szignifikáns, tartós és jelentős a visszaesés. Olyan kisebb európai országok, amelyek korábban nálunk sokkal hátrább vagy velünk legfeljebb egy szinten álltak az orosz importlistán (például Ausztria, Finnország, Hollandia), mára Magyarországot messze elhagyták. Magyarország részesedése az orosz importban 1992-ben még közel három százalék volt, 1996-ra ez 1,3 százalékra olvadt. Meg kell jegyezni, hogy az első húsz ország között azért nem szerepel Törökország, mert a török export húsz-harminc százalékát az orosz hivatalos statisztika által nem regisztrált magánforgalom teszi ki.

14. táblázat
Oroszország importja a fő relációkból 1992–1996-ban
(az 1996. évi adatok alapján rangsorolva)
(millió dollár)

Rang-sor	Ország	1992	1993	1994	1995	1996
Összesen		36 983,9	26 806,7	38 649,6	46 590,0	45 438,7
1.	Ukrajna	...	...	4 402,1	6 616,4	6 286,7
2.	Németország	7 018,2	5 142,1	5 639,8	6 536,5	5 167,4
3.	Kazahsztán	...	...	1 996,1	2 741,9	3 025,7
4.	Egyesült Államok	2 898,1	2 303,7	2 069,4	2 648,0	2 890,3
5.	Fehéroroszország	...	...	2 092,3	1 956,7	2 601,7
6.	Olaszország	3 087,0	1 105,8	1 595,9	1 850,6	2 331,2
7.	Finnország	1 258,9	723,6	1 626,7	2 040,6	1 669,5
8.	Franciaország	1 315,6	899,0	1 002,3	1 073,7	1 261,0
9.	Nagy-Britannia	601,2	652,7	895,7	1 099,5	1 124,1
10.	Hollandia	394,1	431,1	1 611,0	1 646,1	1 004,2
11.	Kína	1 790,3	2 334,6	951,9	864,5	1 000,3
12.	Japán	1 696,6	1 366,9	1 113,5	762,5	974,1
13.	Lengyelország	1 351,4	528,8	945,8	1 321,5	920,9
14.	Moldova	n. a.	a. a.	475,7	635,9	813,1
15.	Ausztria	1 041,5	855,2	979,3	981,6	665,0
16.	Üzbegisztán	n. a.	n. a.	851,8	888,7	653,1
17.	Magyarország	1 111,6	622,3	761,2	842,2	652,2
	magyar adatok szerint	1 133,4	945,0	807,0	822,8	776,6
18.	Belgium	309,9	466,2	614,4	871,1	641,6
19.	Svájc	496,0	658,0	539,3	667,9	498,2
20.	India	850,9	632,6	586,8	614,0	600,7

Forrás: OF Állami Statisztikai Bizottság évkönyvei, magyar vámstatisztikai adatok.

Az európai volt szocialista országok Magyarországhoz hasonló gondokkal küzdenek: oroszországi energiahordozó-importjuk jelentősen meghaladja exportjukat (15. táblázat). Magyarország ebben az országcsoportban a forgalom mindkét irányát tekintve szilárdan tartja második helyét (az orosz exportot tekintve csak a magyar források szerint).

15. táblázat

Oroszország külkereskedelme a kelet-európai volt szocialista országokkal, 1992–1995
(millió dollár)

Rang- sor	Cél-, illetve származási ország	1992	1993	1994	1995	1996
<i>Oroszország exportja</i>						
1.	Lengyelország	1666,8	1311,1	1129,4	1604,9	2130,1
2.	Szlovákia*	n. a.	932,4	736,3	1193,6	1867,9
3.	Magyarország	1610,8	2098,2	1179,1	1608,8	1755,2
	magyar adatok szerint	1674,0	2399,3	1745,8	1839,8	2020,5
4.	Csehország*	n. a.	1378,5	1367,1	2073,0	1747,5
5.	Bulgária	1190,7	941,5	510,0	669,8	928,9
6.	Románia	606,6	475,0	441,0	626,6	809,1
7.	Jugoszlávia	n. a.	n. a.	7,7	1,5	275,3
8.	Horvátország	n. a.	105,7	137,8	102,4	182,7
9.	Szlovénia	n. a.	138,0	104,9	116,6	127,0
<i>Oroszország importja</i>						
1.	Lengyelország	1351,4	528,8	945,8	1321,5	920,9
2.	Magyarország	1111,6	22,3	761,2	842,2	652,2
	magyar adatok szerint	1133,4	945,0	807,0	822,8	776,6
3.	Csehország**	n. a.	460,7	400,0	438,2	532,8
4.	Szlovénia	n. a.	232,2	229,6	340,7	277,5
5.	Szlovákia**	n. a.	167,9	208,8	294,2	265,4
6.	Bulgária	653,1	309,5	345,3	471,5	244,3
7.	Románia	453,3	101,7	146,3	131,9	134,6
8.	Jugoszlávia	n. a.	n. a.	49,7	8,4	122,1
9.	Horvátország	n. a.	104,7	123,6	140,9	118,2

* 1992-ben Csehszlovákiába az export: 2680,4.

** 1992-ben Csehszlovákiából az import: 1056,5.

Forrás: OF Állami Statisztikai Bizottság évkönyvei, magyar vámstatisztikai adatok.

Összegzésképpen megállapítható, hogy a teljesítményi és forgalmi adatok elemzése önmagában nem ad választ a magyar–oroszcserede számunkra kedvezőtlen alakulására. Hiszen a magyar ipar és mezőgazdaság szerény mértékben ugyan, de az elmúlt két-három évben növekedett, exportunk pedig számottevően bővült a kilencvenes években. Az orosz import négy év alatt közel a duplájára nőtt, s az orosz pénzügyi szférában stabilizálódtak a viszonyok. Az orosz importszabályozás alapján véve kedvezett a behozatal bővülésének, sőt a rubel reálárfolyamának alakulása miatt voltak időszakok, amikor az import extraprofitot eredményezett. Mindemellett a magyar exportpaletta termékei nagyjából megfelelnek az orosz igényeknek.

Ennek ellenére a magyar export negyedével csökkent, részesedése az orosz importban kevesebb mint a felére esett vissza. A magyar árut minden bizonnyal a nem számszerűsíthető tényezőkben kell keresni.

A nem számszerűsíthető tényezők szerepe a magyar–oroszforgalom alakulásában

Az elmúlt időszakban lezajlott változások fontos eredményeként megszűnt a több évtizedes állami vezérlés és felügyelet; mára döntő mértékben a vállalatok kezébe került a magyar–oroszforgalom fejlődésének kulcsa. Ez a tény azonban csak csökkenti, de nem teszi szükségtelessé az állam, illetve az állami szervek szerepét ebben a folyamatban. Ebből következően a forgalomra ható, nem számszerűsíthető tényezők számbavételkor célszerű megvizsgálni mind az állami, mind a vállalati oldal felelősségét a bemutatott negatív tendenciákért.

Betöltetlen állami funkciók

Az 1989–1997 közötti magyar kormányok mindegyike, egyenként több alkalommal is, elkötelezte magát előbb a keleti piacok megtartása, később azok visszaszerzése mellett. A szölamokat azonban alig követte gyakorlati lépés. Az elmúlt évek magyar kormányainak egyike – köztük a Horn-kabinet – sem válaszolt a keleti piacokkal összefüggő fontos stratégiai kérdésekre. Néhány ezek közül: milyen szerepet szánunk közép-, illetve hosszú távon ennek a térségnek külső gazdasági kapcsolatainkban; valóban diverzifikálni akarjuk-e energiahordozó-importunkat; mekkora hiányt bír el külkereskedelmünk az orosz viszonylatban; miként kezeljük az euroatlanti integrációval járó, keleti kapcsolatainkat érintő hatásokat stb.

Mivel nem történt meg a volt szovjet térséggel folytatott gazdasági kapcsolataink stratégiájának kidolgozása, a kormányzat kísérletet sem tett arra, hogy a magyar nemzetgazdaság általános érdekeit érvényre juttassa a vállalati szférában. Ez alapvetően az alábbi területeken érhető tetten.

1. A pénzügyi-banki szektor az elmúlt években szinte egyáltalán nem fejtett ki gazdaságszervező, vállalkozásélénkítő tevékenységet; még a többségi állami tulajdonú pénzintézetek sem finanszírozták a keleti exportot. A magas kockázatra való obligát hivatkozás nem állja meg a helyét, hiszen a hitelezés elutasítását általában rendkívül felületes vizsgálat előzte meg – sok esetben még az sem.

2. A FÁK-országokba irányuló magyar kivitel katasztrofálisan széttagolt. Ebből következően, amikor lehetőség kínálkozna nagyobb volumenű egyszeri (készpénzfizetéses vagy árukapcsolásos) ügyletekre, az esetek többségében látszólag nem áll kellő árualap rendelkezésre. Állami beavatkozás nélkül (például kereskedőház szervezése, a lebonyolításért felelős bank kijelölése stb.) e tekintetben továbbra sem várható érdemi elmozdulás.

3. Az energiahordozó-importőrök tudatosan és egyoldalúan kihasználják az importliberalizáció nyújtotta lehetőségeket. Az állami szervek közönyössége e stratégiai fontosságú területen semmivel sem indokolható. Addig amíg – nagyon helyesen – mindent megtesznek a százmillió és egymilliárd dollár közötti egyszeri fegyvervásárlási ügyletek ellentételezéséért, tétlenül nézik, hogy immáron hatodik éve dollármilliárdos nagyságrendben vásárolunk készpénzért energiahordozókat. A fentiek alól mindössze egy kivétel volt: az akkor még igencsak ingatag orosz kormány 1991–1992-ben megállapodott valamennyi európai volt KGST-partnerével az 1992. évi energiahordozó-szállítások ellentételezéséről. Az oroszországi helyzet stabilizálódásával a magyar szempontból különben sikeresen funkcionáló egyezményeket (lásd az 1992. évi és az 1993-ra áthúzódó magyar exportot) már nem újították meg.

Nem követte adekvát magyar reakció az orosz energiahordozó-export területén bevezetett intézményi és szabályozási változtatásokat sem. 1995. január 1-jétől az orosz kö-

olaj- és földgázexportot gyakorlatilag az OF Fűtőanyag és Energetikai Minisztérium szabályozza. Eltörölték ugyan a termékekre vonatkozó kvóta- és engedélyezési rendszert, viszont a minisztérium adja ki a kőolaj- és földgázvezetékek használatára vonatkozó engedélyeket. Befejeződött az orosz kőolajexportőr kartellek kialakítása is. Megtörtént a piacok felosztása, ennek megfelelően a Jukosz cég ellenőrzi a Magyarországra irányuló kőolajszállításokat. A magyar vállalatok ezzel szemben gyakorlatilag szabadon, egymással is versengve hozhatják be a szükséges termékeket, köztük az Oroszországból származó importban döntő hányadot jelentő energiahordozókat is. A „liberalizálás” odáig terjed ezen a stratégiai területen, hogy energiahordozó-importunkba egyre nagyobb mértékben kapcsolódhattak be árfelhajtó „közvetítők” is az utóbbi két-három évben.

4. Köztudott, hogy a külkereskedelmi forgalom alakulását a külgazdasági szabályozás is nagyban befolyásolja. Oroszországban az elmúlt években piacokonform, de az erőteljes központi befolyásolás irányába mutató intézkedések lettek a külgazdasági szabályozás területén. Az orosz kormány számos intézkedéssel nehezítette a fogyasztási cikkek, mindenekelőtt az élelmiszerek importját (például szigorították a valutaellenőrzési rendszert, bevezették a zárjegyet a szeszesitalokra és a dohányárakra, minimálárat határoztak meg a szeszesitalokra, határátlépési illetéket vezettek be stb.). Az orosz energiahordozó-export változtatásaihoz hasonlóan az imént felsorolt lépésekre sem reagált a magyar fél.

A vállalatok teljesítménye

Az következőkben¹ vizsgáljuk azokat az objektív és szubjektív, nem számszerűsíthető, a vállalati szférában jelentkező tényezőket, amelyek jelentős hatással voltak és részben vannak ma is a magyar–oroszc forgalom alakulására. Az objektív tényezők közé azokat a körülményeket sorolom, amelyeken a piacon tevékenykedő magyar vállalatok önmagukban nem képesek változtatni, míg szubjektív tényezőnek azt tekintem, amelyen cégeink új szemlélettel vagy adott esetben csupán nagyobb odafigyeléssel rövid időn belül, különösebb befektetés nélkül változtatni tudnának. Elsősorban azt mutatom be, hogy mit tettek konkurenseink, illetve Magyarország mit mulasztott el. A helyzet radikális javításához szükséges tennivalók részletes elemzése meghaladja e cikk kereteit.

Az *objektív tényezők* közül az első helyen kell említeni, hogy az orosz és a magyar gazdaság méretei nagyságrendekkel térnek el egymástól. Oroszország mint nagy, posztszocialista piac olyan sajátosságokkal bír, amelyekhez a nagy nyugati vállalatok igen gyorsan, hazai cégeink azonban néhány kivételtől eltekintve eddig csak kis részben alkalmazkodtak.

A szovjet piac kinyílása, a piaci szereplők számának gyors bővülése, a nyugati konkurencia fokozott megjelenése a nyolcvanas évek második felére, végére tehető; a folyamat a Szovjetunió szétesését követően 1992-től kezdve fokozatosan felgyorsult. Mára Oroszország a legkeményebb piacok egyikévé vált. A világ valamennyi nagy cége birtokba akarja venni ezt a piacot, óriási konkurenciát teremtve ezzel egymásnak, és nem utolsósorban a magyar vállalatoknak is.

A magyar áruk több, egymással összefüggő ok miatt szorultak ki az orosz piacról. A szabadabb importviszonyok között az orosz fogyasztók az addig tőlük gyakorlatilag elzárt nyugati áruk felé fordultak. Erre azonnal reagálva a nyugati vállalatok *rendkívül aktív PR- és marketingmunkába* kezdtek. Erre ösztönözte őket az orosz piac hatalmas mérete, a módosabb réteg (helyi szóhasználatban az „új oroszok”) gyors bővülése, a vevők tapasztalatlansága, s fokozatosan konszolidálódó anyagi helyzete is. Így például

¹ Ebben a pontban a szerző mindenekelőtt az Oroszországban szerzett személyes tapasztalataira épít.

kihasználva a korábbi szovjet sajátosságokat (az ország rendkívül sok gyógyszert és édes-séget fogyasztott), illetve a minőségi áruk hiányát, a nyugati vállalatok nem sajnálták a költségeket gyógyszereik, édességeik, szórakoztató elektronikájuk, kozmetikumaik, mosóporaik stb. amerikai típusú reklámozására.

A nyugati áruk iránt megnövekvő keresletre, továbbá az orosz gazdálkodók tapasztalatlanságára, az 1992-ben általános forráshiányra és a gazdaság szereplőinek egymás iránti bizalmatlanságára adott válaszul, a nyugati vállalatok késedelem nélkül hozzáálltak *a vevők helyszíni kiszolgálásának megszervezéséhez*. 1992. július 1-jét, a rubelárfolyam egységesítését követően a folyamat felgyorsult, s Moszkvában, csakúgy mint szerke Oroszországban, a különböző típusú konzignációs raktárak, áruházak, márkaboltok hálózata épült ki. Ezek a kereskedelmi hálózatok Moszkván túl sorra vetik meg lábukat más nagyvárosokban is, megszerezve az importtermékek piacának egyre nagyobb hányadát az élelmiszerektől kezdve, a ruházaton, lakberendezési tárgyakon keresztül, a háztartási gépekig és híradástechnikai cikkeig.

Az elmúlt két évben már a magyar vállalatok is tettek némi előrelépést ez irányban. Elsőként gyógyszergyáraink láttak hozzá saját értékesítési hálózatuk kiépítéséhez, s az eredmény nem is maradt el. A mai helyzet szerint a magyar gyógyszerek a példátlanul erős nemzetközi versenyben visszaszerezték vezető pozícióikat az orosz importpiacon. A sikeren felbuzdulva megjelentek az első magyar élelmiszerboltok Oroszországban, de több iparvállalat is tervezi helyi lerakat létesítését.

Az orosz piacra exportáló nyugati cégek az árat mindig együtt kezelik a fizetési feltétellel. Ezen a piacon ugyanis a közhiedelemmel ellentétben nemcsak az olcsó áruk helyezhetőek el, hanem gyakorlatilag bármilyen árfekvésű termék (természetesen adekvát minőség esetén), ha *azt megfelelő fizetési feltétellel kínálják*. Jelenleg a fizetési feltétel gyakran fontosabb, mint maga az ár. Az orosz cégek természetesen a halasztott fizetést részesítik előnyben. Az esetek többségében ehhez nem tudnak, vagy nem akarnak (mivel ez pénzbe kerül) megfelelő bankgaranciát felmutatni. Cégeink többsége azonban továbbra is az előre való fizetést erőlteti. Az esetek jelentős részében az orosz partner néhány ilyen vásárlás után már más eladót talál, aki kedvezőbb fizetési feltételekkel szállítja az árut.

A magyar vállalatok többsége tehát *önállóan (azaz banki finanszírozási háttér nélkül), hagyományos külkereskedelmi eszközöket s meglehetősen rugalmatlan fizetési-szállítási feltételeket* kínálva dolgozik az orosz piacon. Immár hosszabb ideje évente 1500-1700 cég szállítja termékeit Oroszországba. A magyar export széttagoltságát mutatja, hogy kivitelünk felét 25-30 vállalat adja, de több száz cég szállításai haladják meg az évi egymillió dollárt. Az exportőrcégek körében ráadásul igen nagy a „fluktuáció”: átlagosan harmaduk évről évre kicserélődik. A helyzeten csak az Eximbank és az Exporthitel Biztosító további aktivizálódása segíthet. Az Eximbank jelenléte csak 1996 második felétől érzékelhető (például egyes Ikarus-ügyletekben), de a bank komolyabb szerepvállalását csekély tőkeereje és a rá vonatkozó törvény módosításának immár másfél éves huza-vonója is akadályozza.

Ezzel szemben viszont az orosz szabályozás sajátosságaira építve, tőkeerős pénzintézetek bevonásával, olyan nyugati-orosz *kapcsolt ügyletek* jöttek létre, amelyek orosz energia-, alapanyag- és félkésztermék-szállításokat is képesek voltak áruval ellentételezni.

A orosz gazdasági helyzet viszonylagos stabilizálódásával, az árupiac telítődésével párhuzamosan, részben kihasználva a privatizáció adta lehetőségeket is, a nyugati üzletemberek figyelme a *közép- és hosszú távú befektetések* irányába fordult. Ma már több olyan beruházás van az előkészítés vagy a megvalósítás szakaszában, amely a befektetők számára évekre vagy évtizedekre stabil piaci hányadot biztosít (a Coca-Cola, a Pepsi-Cola, a Mars és a Cadbury gyárak sorát építette, a General Motors gépjármű-összeszere-

lő egyes vállalatot alapított Tatarsztánban, de említhetnénk a kőolaj- és gázipari beruházásokat is).

A nyugati vállalatok figyelmét az sem kerülte el, hogy a beruházások általános visszaesése mellett Oroszországban már évek óta egyre erősödő építési láz uralkodik. Az oroszországi építkezésekben azonban nemcsak a nagy nyugat-európai vállalatok vesznek részt, hanem – különböző konstrukciókat felhasználva – török, szlovén, horvát stb. cégek is.

Az orosz exportstruktúrából eredően, amikor is a néhány nagyvállalatban koncentráló energiáhozordozó- és alapanyagexport az összkivétel több mint nyolcvan százalékát teszi ki, gyakorlatilag elvált egymástól a magyar áruk iránt kereslettel, illetve forrásokkal rendelkező orosz szervezetek köre. A források nagy része az energiakitermelő nagyvállalatokban keletkezik, amelyek importigényeik döntő hányadát (gépek, berendezések, fődarabok) Magyarországról nem tudják kielégíteni, mivel itt a kőolaj- és földgázipari berendezések jelentős részét nem gyártják. A jelentősebb magyar exporttermékek nagy része (autóbuszok, gyógyszerek, mezőgazdasági és élelmiszer-ipari tömegtermékek stb.) iránt ugyanakkor mindenekelőtt a megyei, városi adminisztrációknál és egyéb közösségi nagyfogyasztóknál keletkezik igény.

A *szubjektív tényezők* közül a piacorientált vállalati stratégia hiánya, a nem megfelelő piac- és nyelvismeret, az orosz külkereskedelmi szabályozás változásainak figyelmen kívül hagyása, a türelmetlenség (hatalmas hasznót, de azonnal) és a nem megfelelő színvonalú ajánlattételi munka említhető.

A magyar–oroszcserforgalom és a magyar fizetési mérleg hiánya

A magyar–oroszcserforgalomban keletkező deficit az utóbbi években egyre nagyobb hányadát jelenti a magyar fizetési mérleg hiányának. A magyar külkereskedelemben Oroszország mintegy tíz százalékkal részesedik, ugyanakkor ebben a viszonylatban keletkezett 1996-ban a kereskedelmi mérlegünk teljes hiányának mintegy harmada (figyelmen kívül hagyva a jamburgi gázzszállításokat). Ennél is rosszabb a helyzet a folyó fizetési mérleg tekintetében: *1995-ben e mérleg hiányának 34 százaléka, míg 1996-ban már több mint hatvan százaléka keletkezett az Oroszországgal folytatott kereskedelemben.*

16. táblázat

A magyar–oroszcserforgalom szaldója és a magyar fizetési mérleg hiánya (millió dollár)

Megnevezés	1992	1993	1994	1995	1996
A magyar–oroszcserforgalom egyenlege*	-545,8	-739,6	-853,8	-1017,1	-1245,9
Az egyenleg fizetési mérleget érintő része**	-365,8	-559,6	-673,0	-837,0	-1065,0
A magyar folyó fizetési mérleg egyenlege	+324,0	-3455,0	-3911,0	-2480,0	-1700,0

* Ebben nem szerepelnek az adósságtörlesztésként szállított áruk.

** A magyar–oroszcserforgalomban egyedül a jamburgi gázzszállítások nem terhelik a fizetési mérleget. A jobb átláthatóság kedvéért ezt évi 180 millió dollár értékben vettük figyelembe.

Forrás: magyar vámstatisztikai adatok, MNB [1996].

Amennyiben nem sikerül változtatni a kialakult helyzeten, úgy fennáll a veszélye annak, hogy fizetési mérleg pozícióinkat középtávon sem tudjuk javítani. Ebben az esetben

a beáramló külföldi tőke – 1996-hoz hasonlóan – áttételeken keresztül nagyrészt az orosz forgalomban képződő deficit ellensúlyozását fogja szolgálni.

Bár nem tartozik közvetlenül a tárgyunkhoz, a tendenciák érzékeltetése érdekében érdemes néhány szót ejteni az 1997. évi forgalom alakulásáról is. 1997 első négy hónapjának adatai szerint (magyar export 284,0 millió dollár, import 694,6 millió dollár) kivitelünk 17,2 százalékkal, behozatalunk pedig 15,1 százalékkal emelkedett. Az exporton belül növekedett valamennyi fontos termékcsoport kivitele, míg az import bővülésének zömét az emelkedő energiahordozó-szállítások okozták.

Az exportbővülést – a piacon tevékenykedő vállalatok visszajelzése alapján – mindekelőtt az orosz piac magyar termékek iránt erősödő igénye (ez különösen igaz az élelmiszerekre), több jelentős magyar cég fokozódó piaci alkalmazkodása és a valamelyest javuló finanszírozási kondíciók (például az Ikarus, a Medicor és a gyógyszergyárak esetében) eredményezték. Az energiahordozó-behozatal emelkedése mögött az élénkülő magyar gazdaság növekvő igényei keresendők.

Az idei év első harmadának adataiból természetesen még nem vonható le messzemenő következtetés. Ennek ellenére az évkezdet alapján megkockáztatható, hogy az Oroszországba irányuló magyar export 1997-ben legalább 10-15 százalékkal bővülni fog, miközben a kétoldalú forgalomban keletkező hiány tovább duzzad, s megközelíti vagy eléri a másfél milliárd dollárt.

Hivatkozások

- GAJDAR, J. [1996]: Dnyi porazsényij i pobod. Vagriusz Kiadó, Moszkva.
 GAJDAR, J. [1997]: Anomalii ekonomiceszkogo rosztu. Evrazija Kiadó, Moszkva.
 GARMAS, V. [1996]: Sztrani szodruzsesztva szohranajut nagyezsdu na ekonomiceszkoe vozroszgyenyije. Finanszovije Izvesztyija, december 19.
 GOSZKOMSZTAT RF [1992a]: Statiszticeszkij Zbornyik, 1991.
 GOSZKOMSZTAT RF [1992b]: Vnyesnyaja Torgovlja SZSZSZR, 1991.
 GOSZKOMSZTAT RF [1993a]: Statiszticeszkij Zbornyik, 1992.
 GOSZKOMSZTAT RF [1993b]: Vnyesnyaja Torgovlja Rosszijszkoj Federacii, 1992.
 GOSZKOMSZTAT RF [1994a]: Statiszticeszkij Zbornyik, 1993.
 GOSZKOMSZTAT RF [1994b]: Vnyesnyaja Torgovlja Rosszijszkoj Federacii, 1993.
 GOSZKOMSZTAT RF [1995a]: Statiszticeszkij Zbornyik, 1994.
 GOSZKOMSZTAT RF [1995b]: Vnyesnyaja Torgovlja Rosszijszkoj Federacii, 1994.
 GOSZKOMSZTAT RF [1996a]: Statiszticeszkij Zbornyik, 1995.
 GOSZKOMSZTAT RF [1996b]: Vnyesnyaja Torgovlja Rosszijszkoj Federacii, 1995.
 GOSZKOMSZTAT RF [1997a]: Statiszticeszkij Zbornyik, 1996.
 GOSZKOMSZTAT RF [1997b]: Vnyesnyaja Torgovlja Rosszijszkoj Federacii, 1996.
 GOSZKOMSZTAT SZSZSZR [1990]: Vnyesnyaja Torgovlja SZSZSZR, 1989.
 GOSZKOMSZTAT SZSZSZR [1991]: Vnyesnyaja Torgovlja SZSZSZR, 1990.
 IKIM [1997]: Ipari Minisztérium közleménye 1997. január.
 KOPINT-DATORG [1992]: Külkereskedelmi áruforgalom, 1991.
 KOPINT-DATORG [1993]: Külkereskedelmi áruforgalom, 1992.
 KOPINT-DATORG [1994]: Külkereskedelmi áruforgalom, 1993.
 KOPINT-DATORG [1995]: Külkereskedelmi áruforgalom, 1994.
 KOPINT-DATORG [1996]: Külkereskedelmi áruforgalom, 1995.
 KOPINT-DATORG [1997]: Külkereskedelmi áruforgalom, 1996.
 KSH [1990]: Magyar Statisztikai Évkönyv, 1989.
 KSH [1991]: Magyar Statisztikai Évkönyv, 1990.
 MNB [1996]: Magyar Nemzeti Bank közleménye, 9. sz.